

Warszawa, 6.07.2021.

Dr hab. Marek Paryż, prof. ucz.

Instytut Anglistyki UW

ul. Hoża 69

00-681 Warszawa

**Recenzja rozprawy doktorskiej pani mgr Alicji Chmiolek
pt. „Roger Corman’s Film Adaptations of Edgar Allan Poe’s Works”**

Przedstawiona mi do oceny praca doktorska pani mgr Alicji Chmiolek nosi tytuł „Roger Corman’s Film Adaptations of Edgar Allan Poe’s Works” i liczy 338 stron. Cykl siedmiu filmów Rogera Cormana, zrealizowanych w latach 1960-1964 na podstawie utworów Edgara Allana Poeego, to niewątpliwie wyjątkowe osiągnięcie sztuki filmowej. Corman potraktował adaptacje pisarstwa Poeego jako swoisty projekt artystyczny – rozciągnięty w czasie, bazujący na specyficznej estetyce i konsekwentnie realizowany. Żadne inne adaptacje tekstów amerykańskiego romantyka nie zapisały się w historii filmu tak trwale jak dzieła Cormana. Reżyser ewidentnie odwołuje się do konwencji romantycznych, ale na różne sposoby poddaje je filtrowaniu, czy to przekładając je na kategorie pokrewne kinu eksploatacyjnemu, czy też – jak dowodzi Doktorantka – reinterpreterując je na modłę psychoanalityczną. Przeestetyzowana oprawa horrorów Cormana na kanwie prozy Poeego okazała się zaskakująco dobrym środkiem wyrażenia treści psychologicznych. Corman uprawiał kino autorskie, zanim o takim zjawisku zaczęto mówić, i w historii filmu amerykańskiego zajmuje miejsce w rzędzie twórców, którzy poprzez konsekwentną pracę w gatunku horroru przyczynili się najbardziej do rozwoju jego współczesnych form, obok George’a Romero, Tima Burtona i Wesa Cravena.

Praca doktorska pani Alicji Chmiolek składa się z krótkiej przedmowy, trzech rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz streszczeń w języku polskim i angielskim. W części wstępnej Autorka rysuje ogólne paralele między Poem i Cormanem, wykazując, że ich twórczość nie wpisuje się łatwo w kanony epok, na które przypadły okresy ich twórczej działalności, przez co obaj musieli się mierzyć z różnymi trudnościami na niwie artystycznej i

nie tylko. W Rozdziale I Doktorantka sytuuje horrory Cormana w kontekście rozwoju tego gatunku filmowego na gruncie amerykańskim i w przestrzeni międzynarodowej w latach 50. i 60. XX wieku. Przedstawione tu zostały najważniejsze definicje gatunku oraz te jego warianty, z którymi dzieło Cormana w jakiś sposób koresponduje. Pani mgr Chmiólek podkreśla, że filmy Cormana oparte na prozach Poe'go powstały w czasie przełomowym horroru filmowego. Twórcy tego rodzaju obrazów zaczęli wtedy stosować bardziej wyrafinowane rozwiązania formalne, jednocześnie poszerzając płaszczyznę odniesień problemowych. Rozdział II naświetla związki horroru i psychoanalizy, pokazując, że psychoanaliza w opisach pewnych syndromów nierzadko przynajmniej pośrednio odwołuje się do pewnych elementów z imaginarij literatury niesamowitej. Można tu mówić o swoistym sprzężeniu zwrotnym, bowiem interpretatorzy horrorów chętnie korzystają z teoretycznego aparatu psychoanalizy. Rozdział III dotyczy strategii adaptacyjnych, jakie Corman zastosował w swoich ekranizacjach utworów Poe'go.

Mankamenty rozprawy doktorskiej pani mgr Alicji Chmiólek w dużej mierze mają charakter – powiedziałbym – dysertacyjny i wynikają z poczucia, że w doktoracie należy się odnieść do każdej kwestii, która wydaje się adekwatna dla danego tematu. Częstym efektem takiego sposobu myślenia jest namnożenie odwołań kontekstowych lub teoretycznych, co raczej negatywnie rzutuje na oryginalność autorskiego wywodu. W pracy doktorskiej pani Alicji Chmiólek podobna tendencja przejawia się zwłaszcza w Rozdziale I, który jest próbą umiejscowienia horrorów Cormana opartych na utworach Poe'go na tle kina grozy lat 50. i 60. ubiegłego wieku. Autorka przywołuje tu szereg podgatunków horroru, które ukształtowały się w tym okresie albo wcześniej i mogły wpłynąć na filmową twórczość Cormana. Te związki naświetlone zostały raz bardziej, a raz mniej przekonująco. Na przykład omówienie wykorzystania konwencji gotyckich w kinie albo znaczenia niemieckiego ekspresjonizmu dla rozwoju horroru filmowego wydaje się być na miejscu, ale już odwołanie do filmu *noir*, zakończone dość naciągany komentarzem o podobieństwach między kreacjami postaci kobiecych w kinie *noir* i filmach Cormana, rozmywa kontekst zamiast go doprecyzować. Za niepotrzebne uważam też krótkie analizy dwóch obrazów, które zdaniem Doktorantki zdefiniowały współczesny horror: *Psycho* Alfreda Hitchcocka i *Night of the Living Dead* George'a Romero. Uwzględnienie zagadnień kontekstowych w szerokim zakresie miałyby sens, gdyby były one mało znane – w przypadku większości tematów poruszonych w Rozdziale I tak nie jest. Przeciwnie, wiele z nich doczekało się gruntownych krytycznych opracowań.

Zabrakło mi w pracy doktorskiej pani mgr Alicji Chmiołek rozbudowanego wstępu, który połączyłby trzy główne wątki tematyczne recenzowanej rozprawy – czyli miejsce horrorów Cormana zrealizowanych na kanwie utworów Poego w kanonie gatunku, psychoanalityczne implikacje tych dzieł oraz zastosowane w nich strategie adaptacyjne – we wspólnej ramie koncepcyjnej. Można odnieść wrażenie, że Doktorantka chce uniknąć takiego – skądinąd niełatwego – zadania. Na zaledwie czterech stronach wstępu szkicuje bardzo ogólne analogie między Poem i Cormanem, wymienia najbardziej dla niej inspirujące opracowania krytyczne i streszcza zawartość rozprawy. Jeden krótki akapit przedstawia cele pracy; znajdziemy w nim takie znamienne zdanie: „By analyzing Corman’s films, we can read and interpret Poe’s oeuvre from a unique perspective” (s. 10). Nie dowiemy się wszakże, co stanowi o unikalnej perspektywie, o której jest tu mowa. Czytelnik ma wydedukować na podstawie późniejszych analiz filmowych, jakie elementy stylu i wizji Cormana tworzą taką unikalną jakość. Brak ukierunkowania wyводу we wstępnej części rozprawy doktorskiej pani mgr Chmiołek ma istotne konsekwencje dla struktury całości; przede wszystkim trzy główne wątki pracy rozwijają się w zasadzie niezależnie od siebie. Zwłaszcza Rozdział I funkcjonuje jako odrębna część; Rozdziały II i III są ze sobą skorelowane – jakkolwiek słabo – poprzez sporadyczne odwołania do psychoanalitycznych interpretacji opowiadań Poego i filmów Cormana w Rozdziale III. Obawiam się, że z uwagi na wspomniane wady strukturalne doktorat pani Alicji Chmiołek miałby znikome szanse na szersze zaistnienie w obiegu krytycznym w formie opublikowanej monografii. Ewentualne przygotowanie rozprawy do druku wymagałoby – moim zdaniem – dalekosiężnych zmian, takich jak scalenie Rozdziałów II i III w ramach omówień poszczególnych filmów i okrojenie Rozdziału I tak, by zostawić treść rzeczywiście istotną, dla której miejsce znalazłoby się w dłuższym wstępie.

Pewne moje zastrzeżenia budzi też nazbyt fragmentaryczna kompozycja pracy doktorskiej pani mgr Alicji Chmiołek. Doktorantka stosuje dwupoziomowy podział podrozdziałów, co oczywiście jest rozwiązaniem nie tylko dopuszczalnym, ale dość często stosowanym, niemniej jednak decydując się na taki układ treści należałoby zwrócić uwagę na proporcje długości poszczególnych części rozdziałów i podrozdziałów. W dysertacji pani mgr Chmiołek pod-podrozdziały, liczące jedną albo dwie strony, nie są wyjątkami, co każe zastanowić się nad istotnością kwestii, których dotyczą. Ponadto w omówieniach filmów Cormana w Rozdziałach II i III bardzo przydałyby się niekoniecznie długie, ale konkretne, akapity wstępne ukierunkowujące tok wyводу. Doktorantka z reguły po kilku wstępnych zdaniach przechodzi do analizy fabularnej.

Powyższe uwagi krytyczne nie wpływają na moją ogólną pozytywną ocenę rozprawy doktorskiej pani mgr Alicji Chmiołek. Doktorantka wykazała się szeroką wiedzą nie tylko na temat twórczości literackiej Poego i filmowej Cormana, ale też z zakresu dwóch pól teoretycznych: psychoanalizy oraz teorii adaptacji. Właściwe przygotowanie metodologiczne pozwoliło Autorce wyselekcjonować najbardziej adekwatne opracowania krytyczne i źródła teoretyczne, a pamiętać należy, że zarówno psychoanaliza, jak i teoria adaptacji doczekały się dziesiątek omówień książkowych. Doktorantka umiejętnie posługuje się pojęciami z tych dwóch dyskursów do własnych celów badawczych. Przy tym nie naśladuje żargonu takiej czy innej teorii, pisze swoim językiem – naturalnym, klarownym i precyzyjnym. Chociaż – jak już wspominałem – dysertacja pani Alicji Chmiołek zyskałaby znacząco, gdyby zawierała ramę koncepcyjną spinającą główne tematy pracy, kompozycja poszczególnych rozdziałów jest spójna. Jako że rozdziały są długie, ich osobność w sumie nie razi. Warto docenić fakt, że Doktorantka korzysta z dorobku nauki polskiej w interesujących ją dziedzinach; cytuje na przykład ważne prace Alicji Helman i Marka Hendrykowskiego o adaptacji filmowej.

Wiele fragmentów rozprawy doktorskiej pani mgr Chmiołek przeczytałem z ciekawością. Rozdział I – mimo że problematyczny z powodów strukturalnych, o których pisałem wcześniej – jawi się jako całkiem udana próba typologicznego opisu horrorów Cormana. W Rozdziale II Doktorantka interesująco pisze o horrorze jako gatunku, który niejako z definicji niesie określone konotacje psychoanalityczne. W dalszej części tego rozdziału analiza transgresyjnych zachowań postaci z filmów Cormana przeprowadzona została w sposób dogłębny i przekonujący. Kluczowy dla wartości rozprawy jest jednak Rozdział III – i tę część doktoratu pani Alicji Chmiołek oceniam najwyżej. Wprawdzie omówienie trudności, jakie proza Poego nastręcza adaptatorom filmowym pozostawia pewien niedosyt (podrozdział 3.2), ale analiza cyklu filmów Cormana w dalszej części rozdziału to przykład bardzo solidnej interpretacji – widać tu nie tylko dobrą znajomość tematu, ale także wysoką świadomość celu badawczego.

Uważam, że pani mgr Alicja Chmiołek wykazała się dużą wiedzą teoretyczną i umiejętnościami analitycznymi, a jej praca doktorska pt. „Roger Corman’s Film Adaptations of Edgar Allan Poe’s Works” stanowi istotny i oryginalny wkład do stanu badań w dziedzinie literaturoznawstwa. Niniejszym wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do publicznej dyskusji nad jej rozprawą.

Merle Pełczyński